

EL RENAIXEMENT: LOS COL·LOQUIS DE LA INSIGNE
CIUTAT DE TORTOSA

En aquesta obra, Despuig defensa la llengua catalana, els fets de la Corona d'Aragó, especialment els de Catalunya, i la seva ciutat, Tortosa. Referent a la llengua, us oferim uns fragments de *l'Endreça* i del *Col·loqui primer*. Quant a les altres, la conquesta de Tortosa als musulmans —*Col·loqui segon*—, amb la posterior defensa dels habitants —*Col·loqui tercer*— que explica l'amplitud dels seus costums o privilegis, així com els de les dones —Ordre de l'Atxa al *Col·loqui quart*—, i la manera d'entendre Despuig la imparcialitat que deu tenir tot historiador —no tenir un profit personal en els fets que conta, al *Col·loqui quint*, en tractar de la guerra entre Catalunya i el rei Joan, per causa del príncep de Viana—; i, per últim, del *Col·loqui sisè*, el fragment on parla de la construcció de l'assut sobre l'Ebre i l'intent de fer una sèquia per regar la ribera.

(*Endreça*)

(...) No he volgut escriure-la en llengua castellana per no mostrar tenir en poc la catalana, i també per no valer-me de llengua estrangera per a llustrar i defensar la naturalesa pròpia, que és la principal intenció de mon treball; ni tampoc la he volguda escriure en llatina perquè no pareguera ser tan generalment tractada i entesa per los de nostra nació com jo volguera, per honra i contentament dels quals s'és escrita. Ab tot, van en ella tocases algunes autoritats llatines escrites per gravíssims autors, per no fer-los perdre la finor i propietat que ab si porten ab aquella copiosa llengua. Que no les entenguen los que no són llatins, no els serà, emperò, impediment per a l'entendre l'obra en tot lo demés.

Col·loqui primer

Col·loqui primer de la ciutat de Tortosa, l'argument del qual és que un cavaller i un ciutadà natural de la mateixa ciutat, anant a oir missa, encontraren ab altre cavaller valencià, lo qual novament era vengut de

València, i tots tres ajustats practiquen de vàries coses així tocants a Tortosa i a la iglésia catedral d'aquella, com d'altres estranyes.

(...)

DON PEDRO: (...) I així no pot quadrar lo que ell diu, sinó és verdaderament lo que jo dic, que és cosa certa que en aquell temps, no sols lo rei, mas tots los escrits del rei parlaven català, i així pogué restar la llengua catalana i no l'aragonesa.

LÚCIO: Que no hi ha que dubtar en això, i lo mateix fou en la conquesta de Mallorca que féu lo mateix rei, i en Menorca i en Ivissa, que après se conquistaren, fonc lo mateix; que en totes estes isles restà la llengua catalana, com encara per vui la tenen, i tal com la prengueren en los principis, perquè no han tingut ocasió d'alterar-la com los valencians; i en Sardènia, la qual conquistà l'infant don Alfonso que après fonc rei d'Aragó, tenen també la llengua catalana, bé que allí tots no parlen català, que en moltes parts de l'illa retenen encara la llengua antiga del regne, però los cavallers i les persones de primor i finalment tots los que negocien parlen català, perquè la catalana és allí cortesana.

DON PEDRO: No sé jo per què, que, a la veritat, no és tan cobdiciada con això la llengua catalana, i l'aragonesa és tinguda per millor per semblar més a la castellana.

LÚCIO: En nostres dies, sí, mas en lo temps atràs no la tenien sinó per molt grossera, com a la veritat ho era, i per ço tinguda en menys que la d'ací. Prova's ab què los reis, encara que priven l'apellido d'Aragó no per ço parlaven aragonès, sinó català, i fins lo rei don Martín, últim rei de la línia masculina dels comtes de Barcelona, parlava català. I son pare d'aquest rei, qui fonc en Pere Tercer, la crònica que compongué de les gest(es) de son avi, de son pare i seus, en llengua catalana la compongué, i de la pròpria mà sua se troba per a vui escrita dins lo Real Arxiu de Barcelona, còpia de la qual té posada Pere Miquel Carbonell en la crònica que de Catalunya té feta.

Més avant vos diré una cosa per a abonar ma raó, que cert és de ponderar: i és que en Aragó, tant com afronta lo regne ab Catalunya i València, no parlen aragonès, sinó català tots los de la frontera, dos i tres llegües dins lo regne, que dins de Catalunya i València, en aquesta frontera, no hi ha memòria de la llengua aragonesa. Açò passa ab veritat així com ho dic, i d'aquí ve l'escàndol que jo prenc en veure que per a vui tan absolutament s'abraça la llengua castellana, fins a dins Barcelona, per los principals senyors i altres cavallers de Catalunya, recordant-me que en altre temps no donaven lloc ad aquest abús los magnànims reis d'Aragó. I no dic que la castellana no sia gentil llengua

i per tal tinguda, i també confesse que és necessari saber-la les persones principals, perquè és l'espanyola que en tota Europa se coneix, però condemne i reprove l'ordinàriament parlar-la entre nosaltres, perquè d'açò se pot seguir que poc a poc se lleve de rael la de la pàtria, i així pareixeria ser per los castellans conquistada.

DON PEDRO: No estic mal ab lo que diu, que cert ja comença de passar la ralla aquest abús; tant i més que ací, allà en València entre nosaltres, Jo tindria per bé que es consideràs per tots açò.

Col·loqui segon

Col·loqui segon, en lo qual se tracta de la conquesta de Tortosa feta per lo comte de Barcelona. També s'hi toquen moltes altres històries dignes de memòria e molt agradables d'oïr, faent a la Corona d'Aragó i singularment de la nació catalana.

(...)

FÀBIO: Senyor Lúcio, doncs, que aqueix comte que casà ab la Petronilla conquistà aquesta nostra ciutat de Tortosa?

LÚCIO: Aqueix mateix.

(...)

FÀBIO: Quants anys ha que es conquistà?

LÚCIO: Ella se conquistà en l'any mil cent coranta-vuit, a trenta del mes de desembre, vespre de Sant Silvestre, i ara correm l'any mil cinc-cents cinquanta-set; haurà, a bona fe, ja, que fonc treta de poder dels moros, quatre-cents nou anys.

DON PEDRO: Guanyà's ab molta dificultat? I tardà's molt a guanyar-la?

LÚCIO: Dificultat gran, la hi hagué; i passaren-se notables actes de guerra perquè los moros se defensaren bravíssimament; i, après que perderen la ciutat, se recolliren tots i ab totes ses robes en la Suda, i d'allí los traqueren a força d'armes sis mesos après que fonc posat lo siti a la ciutat; que lo primer de juliol de l'any que tinc dit entrà l'armada del comte i dels genovesos —que eren LXXXIII galeres, i entre naus i altres vaixells de diverses formes, CCLX— i dos dies après se posà lo siti.

DON PEDRO: A què deien la Suda? Era algun quarter de la ciutat que fos més fort que lo restant?

LÚCIO: No, senyor, als castells que ara són deien la Suda, que per a llança i escut de què llavors s'usava, eren cosa molt fort.

FÀBIO: Doncs com la prengueren a força d'armes?

LÚCIO: A la gran força, major força la supera; ja sabeu què diu lo refrany: «Fort és la roca, pus fort és qui la derroca». Fonc d'esta manera: presa que fonc la ciutat per los cristians, dins pocs dies après de posat lo siti, los moros, com he dit, se recolliren en los castells de la Suda, los quals estan fundats en aquesta altura de roques que es veu enmig de la població que són com un promontori, i tenen a la part del llevant aquelles altures a qui nosaltres diem les Bastides, sobre les quals ara passa la murada que circueix la ciutat, prop d'on està un torrió que solia ser molí de vent; entre aquestes altures i lo castell havia un fondo que tenia d'ample vuitanta-i-quatre colzos i d'alçària, per a restar enparellat a la forma que convenia, seixanta-i-quatre. En aquest fondo posaren los cristians, ab grandíssima diligència i prestesa, tanta feixina i terra fins que fonc igualat ab les altures, de tal forma que restà pla lo medi que ha d'allí fins als castells. Fet açó, posaren los cristians allí un artifici de fusta i ab sotils ingenis ajustaren aquell a la murada del castell de la Suda, primer, i combateren d'allí ab gran esforç i ab molta fúria; però fonc derrocat lo terç del dit castell de fusta ab la infinitat de pedres grossíssimes que los moros ab enginys tiraven, entre les quals n'hi havia algunes que pesaven més de dos-centes lliures. Vist açò per los cristians, tornaren a reparar lo castell de fusta i posaren sobre ell una eixàrcia o ret de cordes de cànem molt grosses per a defensar-se de les pedres que los moros tiraven. D'aquesta manera tornaren al combat, i ab tanta fúria, que donaren l'assalt; i pres lo primer castell, fàcilment foren presos los altres dos, perquè tots tres són reclosos dins d'una murada.

Col·loqui tercer

Col·loqui tercer, en lo qual se tracta dels privilegis i llibertats de Tortosa i del perquè li foren donats tan estesos; fas memòria també d'altres mercès que lo comte de Barcelona féu en aquella jornada de la conquesta a altres cavallers i de com, per consell i indústria de les dones de la mateixa Tortosa, fou defensada, la ciutat, del moros que la tingueren assitiada.

(...)

LÚCIO: (...) I finalment conclogueren que elles havien pensat una cosa per a remediari los mals que tenien dessobre, molt bona i molt convenient, i era que totes elles s'armaren i pujaren a les murades ab llances i altres armes vistoses i de ferir, i ab moltes banderes i atambors farien gran vista i soroll de gent de guerra, i que los hòmens, per altra part, tot en un temps, molt ben armats i determinats, ferissen en los enemics que tenien lo siti en la part de Sant Joan —lo qual per esta jornada fonc dit del Camp, com vui se diu—, però que abans que açò se fes, llançassen

dos hòmens al real dels enemics, com que els enviaven en altres parts ab lletres, los quals se deixassen (prendre) ab dissimulada forma per los moros i aquestos publicassen com en aquella nit era entrat gran socorro dins la ciutat. I que fent-ho així, elles tenien ferma esperança en Déu que haurien complida victòria.

DON PEDRO: Meravellós pensament, per cert; par que fos com l'ardit que tingueren los grecs per a prendre Troia quan deixaren lo Paràdion, llançant per a declarador de son fingit propòsit ad aquell Sinon.

LÚCIO: És veritat, mes allò fonc per a destrucció d'aquella ciutat i, açò, per a salvació d'aquesta. Los ciutadans, oïda i ben entesa l'ambaixada i determinació de les discretes i valeroses dones com de part de Déu vinguera, acceptaren lo consell; i fet primerament tot lo que s'havia de fer, ço és, tramesos los hòmens al camp dels enemics com estava acordat i armades les dones ab la forma apuntada i pujades a les murades, los cristians, ab grandíssima fúria i esforç, ixqueren a la cruel batalla, en la qual se donaren tan bona manya que degollaren una infinitat de moros, i lo resto fugit de tal forma i ab tan grandíssima paor i avalot, que foren causa que també los altres camps, que en lo rededor de la ciutat estaven, fugissen, com de fet fugiren, que no n'hi restà ningú en peu; per on los cristians restarien senyors del camp i de tot lo que los moros deixarien, que fonc una cosa infinida.

FABIO: Santa Maria!, senyor Lúcio, que així passà això? Molt me n'alegre, per vida mia, que mai tal havia oït.

Col-loqui quart

Col-loqui quart, en lo qual se tracta de la fundació i nom de Tortosa; fas memòria de certa divisa que les ciutadanes portaven en temps antic per certa haçanya que elles feren en benefici de la mateixa ciutat poc après de la conquesta.

(...)

DON PEDRO: Senyor Lúcio, antes que més nos enramem en altres pràtigues, m'haveu de fer plaer de dir-me, perquè desige jo en estrem saber-ho, que gualardó, que honra, donaren a les valeroses dones los ciutadans d'ací per tan clara haçanya i tan saludable consell com ne reberen, i tan ben succeït que, cert, jo no he oït ni llegit cosa més notable que aqueixa i meravell-me molt com està tan adormida i sepultada. Lo consell i acord dels saguntins i numantins, que fonc semblant ad aqueix que tortosins havien pres, està tan celebrat per tot lo món que no hi ha nígú que l'ignore, havent tingut lo fi tan miserable; i los ciutadans d'ací de Tortosa, que l'ha tengut tan gloriós en honra del nom de Jesucrist i

benefici del poble, està tan amagat i callat! Gran desgràcia és aquesta, que descuit tan gran, que silenci tan aviat és aquest! Jo no me'n puc avenir jo mateix.

LÚCIO: Cosa natural és i ordinària tenir los hòmens més memòria del mal que del bé i la raó és perquè així com natura és més inclinada al mal —segons regla del filòsof— que al bé, així també abraça i reté més la memòria del mal que la del bé, com a cosa més agradable a ella. Todavía és, cert, desgràcia molt gran que cosa tan singular i tan important estiga així tan sepultada; no hi ha què pedir. Mas sabeu, senyor, d'aon me par a mi que ve això? D'haver tengut los hòmens totstemps gran cortedat en escriure en llaor de dones i, per altra part, elles, les pobretes, puix no són ensenyades, no tenen habilitat per a fer-ho. Resten per ço les bones obres i virtuts sues escurides i oblidades, mas, puix la veritat és filla del temps, lo mateix temps, a pesar de la negligència dels hòmens, la parix a son temps, com serà ara, que ab aquesta conversació vostres mercès entendran i après publicaran lo que en la real veritat passà sobre açò com jo ho he contat. I quant al que volen saber, ço és, que honra e gualardó se donà a les tan valeroses i discretes dones per tan heroica obra, os fas saber que fonc tan poc que casi no fonc res al respecte del que devia ser, mas jo bé pense que seria per cortedat dels hòmens, perquè no deixarien de considerar ells de quant mèrit era la singular obra, però degué's deixar per la molta temperància que hauria en les tan honrades matrones, perquè de creure és que, tenint elles ab tant compliment la virtut de la fortaleza, no els faltaria tampoc la virtut de la temperància, que aquestes dos virtuts tostemps solen anar encadenades. Lo que es féu, o lo que jo he trobat, açò és: que primerament ordenaren, per a conservar la memòria de tal haçanya, que totes les dones portassen sobre la roba una atxa d'armes de carmesí o de drap de grana, i aquella se posaren sobre una vestidura feta com un escapulari de frare barbut de cartoixa, a la qual nomenaven «passatemps», que pareixia representar una sobrevesta militar; més avant ordenaren que quan un nòvio anàs a casa de la nòvia per a portar-la a missa, com és ús i pràtiga, les dones que en sa companyia portaria, que tostemps solen ésser moltes, anassen davant tots los hòmens, encara que allí se trobassen qualssevol oficials del rei o de la ciutat.

FÀBIO: Això jo ho he vist usar, i no ha molt temps.

LÚCIO: I jo també. Així mateix ordenaren que no pagassen drets per les toques i altres coses de cap, mas que si sobrevivien als marits, restassen per sues totes i qualssevol robes i joies que llurs marits los haurien fetes, per de gran valor que fossen. Açò fonc lo que per elles se féu. També he oït dir, mes d'açò no tinc la certenitat que seria menester, i és que ordenaren que dins la missa de nòvios (lo marit i muller), hagués

de seure's, la nòvia, a la mà dreta; i que los curats de la seu, ignorant la causa perquè açò es feia així, pareixent-los més prest mala pràtiga i mala criança que preeminència, ho han fet desusar.

DON PEDRO: Tot estava prou ben fet, mas lo de les atxes estaria donosíssim. Oh, que gracioses anirien les dones ab aquella tan estranya divisa! Pareixerien monges de Jonqueres de Barcelona! Dic-vos que és estat un malíssim cas deixar perdre una cosa tan senyalada. Haurà molt temps que això s'és deixat d'usar?

LÚCIO: No pot haver molt temps, perquè jo he oït dir al reverend mestre Baltasar Sorió, lector de la seu, persona de molt gran autoritat i doctrina que, com sabeu, passa ja per a vui los noranta anys de s'edat, que ell ha vist d'aquestos hàbits que, com he dit, los dien «passatemps», ab la insígnia de l'atxa de drap de grana, i que la veu en casa de l'ardiaca Garret en los primers anys que vingué a Tortosa; bé que ja no els usaven com ell los veu, mas no podia haver molt temps que els havien deixat, puix encara se n'hi trobaven per les cases de senyores; i també a la senyora Francisca Despuig —muller que fonc de Pere Joan Despuig, que com sabeu fonc una molt gran sort de dona i de molta autoritat i veritat, digna successora, per cert, de tan singulars matrones— he oït dir que en los primers dies de l'edat sua se trobaren en Tortosa encara moltes d'aquelles robes ab les insígnies de les atxes, i deia que casi no hi havia dona honrada que no en tingués, mas que ja tampoc no les portaven.

Col·loqui quint

Col·loqui quint, en lo qual se tracta de la guerra que lo Principat de Catalunya tingué ab lo rei don Joan, segon d'aquest nom, per la capció i mort del príncep don Carlos; i mostra's lo descàrrec de la nació catalana i l'ocasió que tingué per a fer aquella guerra.

(...)

DON PEDRO: Voldria que em diguéssiu si vostre pare o avi, en fin, de vostre llinatge, que en aquella temporada se trobà, seguí el rei o el regne?

LÚCIO: Ja sé aon tirau, vós me voleu confessar. Puix haveu de saber que seguí lo rei, i era mon avi. La causa fou aquesta: que era ell nebot de don Lluís Despuig, maestre de Montesa, aquell tan gran privat del rei don Alonso, de qui tan particular memòria fa Panormita en lo llibre *De dictis e factis*, lo qual fonc, com crec que hauríeu vós, senyor don Pedro, oït en vostra València, tan senyalat home i tan singular que deixà renom de bon mestre, i aixís l'anomenen encara per vui en tot lo Maestrat de Montesa; i aquest mestre don Lluís acomanà la fortalesa de Penyíscola,

que aleshores estava per la religió de Montesa, ad aquell mon avi, lo qual per aquella causa hagué de residir en aquella concurrència de guerra allà, a servei del rei, perquè lo mestre, com haureu tots entès, seguí i serví el rei en persona i casa, singularíssimament; i fonc capità general de la reina dona Joana i del príncep don Ferrando quan los assitià lo comte de Pallars, com a capità general de tota Catalunya, en Gerona, aon ell mostrà molt clarament lo valor de sa persona quan los enemics entraren en la torre de la iglésia major, en la qual estava retirada la reina, per una mina que havien feta, fent-los retirar ab gran esforç per la mina avant, deixant-ne morts molts d'aquells; i també en la presa del castell d'Amposta fonc ell lo primer qui a força d'armes entrà en lo castell. Perquè cregau, senyor, que va tot sens passió, i que l'interès del defensar causa pròpia no m'ha fet dir lo que he dit, sinó lo trobar que passà així lo negoci ab real veritat.

DON PEDRO: Par-me que es deia aqueix mestre don Bernat Despuig.

LÚCIO: No, senyor, sinó don Lluís. Bé n'hi ha hagut d'altre que es digué don Bernat i fonc nebot del primer, que encara l'he jo alcançat i conegut, també notable persona, a qui lo rei Catòlic trameté per ambaixador al papa, en lo qual càrrec ell se senyalà i se mostrà persona molt principal, molt sàvia i de valor.

DON PEDRO: Ara està bé tot. Jo crec que lo que haveu dit va sens l'afecció i passió que jo recelava; puix aquell vostre avi no s'adherí al regne —ab tot que sense això os tinc jo per persona tan justificada que no crec que propis interessos vos farien parlar apassionadament ni contra veritat— todavia està així més assegurat lo negoci. I perquè m'ha vingut ara a la memòria una altra cosa sobre açò, que jo desitge no menys saber-la que qualsevol de les altres, m'haveu, senyor, de fer mercè de dir-la i ab ella acabarem esta plàtica i anar-nos hem a dinar, que de missa per ara no en cal parlar, que ja són tocades les dotze, i és si seguiren tots los catalans unànimes l'empresa contra lo rei o s'hi adherí ab ell alguna part del regne.

LÚCIO: Tots unànimes, a la fe, seguiren l'empresa així en lo determinat com en l'obrar, salvo sis o set persones principals que per sos respectes allà se volgueren oblidar de l'honor de la pàtria. Tots los altres, emperò, ço és, los bisbes ab tots los del braç eclesiàstic, los comtes, viscomtes i barons ab tots los del braç militar, i totes les ciutats i viles per lo braç real salvo una o dos, entraren en aquesta demanda i perseveraren en ella fins a més no poder, i no repentament sinó sobre molt pensat, rumiat i ben ponderat lo negoci, ajustant-se sobre açò una i moltes vegades, i pensant i pesant lo que havia de fer per molt prim lloc. Sí senyor, sí, que per ço és raó que cregam que lo que feren los catalans fonc ben fet, puix tan fonc remirat i per tan sàvies persones i tan destres en coses de punt d'honors, determinat.

DON PEDRO: Sus, senyor, no perdam més temps en açò que ell resta tan clar i tan averiguat que no pot més, i jo, per mi, ne reste lo més satisfet i lo més content hom del món.

FABIO: I jo, tan alegre que no ho sabria encarir; abraçar-vos vull, senyor Lúcio, per la tan bona obra que a la nostra nació haveu feta en traure a llum aquesta veritat, i si no són ingrats los catalans os han de restar per ço en lo major càrrec del món, i a esta ciutat també, puix per ser-ne adherida ella a tot lo Principat per al fer aquella guerra, haveu emprès vós la defensa de l'honra comuna.

LÚCIO: Deixem-nos de raons i anem a beure, que ja passa l'hora, i fer-nos ha més profit que tot això.

Col·loqui sisè

Col·loqui sisè en lo qual se mostra la varietat de fruits i altres excel·lències que dins los tèrrens de Tortosa se troben; tracta-s'hi també de les primeres institucions que Carlomagno ordenà en Catalunya.

(...)

DON PEDRO: Dit m'han que és un real principi lo d'aqueixa sèquia i molt magnífic i també molt segur, que és lo que més importa per a semblants obres. Què és la causa per què no es prossegueix aqueixa obra que tanta utilitat i aliment portarà ad aquesta ciutat?

FABIO: No sé jo donar-hi raó alguna, almenys que bona sia. Lo senyor Lúcio podrà ser que la hi sabrà donar.

LÚCIO: Tampoc la hi sé jo, sinó que crec que Déu no és servit donar-li encara l'hora, com no l'ha donada tampoc a les mines, i serà açò per nostres pecats, que no és de creure que altra cosa sia, perquè veem clarament a l'ull la possibilitat de l'obra, veem lo brau i perfet principi que bé consideram complidament la grandíssima utilitat que portaria, finalment sabem quants milenars de ducats nos costa ja en lo que hi tenim fet fins ara, i veig que no tenim cosa més oblidada que aquesta malasortada obra, que és una ceguedat, que és una simplicitat, i estic en dos dits de dir que és una grandíssima maldat, la major que mai sia en lo món estada, que casi sap a espècie de traïció la que fan a esta mísera ciutat los que li destorben tan notable i tan caudal edifici com és aquest, i de tanta importància per a l'aument d'aquest poble. Oja'm qui oir-me vulla i entenga'm qui entendre'm vulla, que si a entenent se donen que açò a la darrería s'escusarà, van-ne molt enganyats, que en un temps o altre, o per la ciutat o per lo rei o per altres persones ab llicència del rei, no es deixarà de fer la sèquia. Lo que a mi me pesa, i en l'ànima me pesa, és que en nostres dies porfem haver i gosar lo bé, i

volem-lo allargar per a altres dies. Per donar orelles a enemics del bé comú, deuria la ciutat considerar que ara ja no és hora de desemparrar l'obra estant en los tèrmens que està, perquè és molt clar i cert que, si la desemparra, perdudes resten aquelles set mília lliures que ara, últimament, s'hi són gastades i per ço havem de fer en aquest cas lo que fan los que tirant a una caça perden un virot, que tras lo primer tiren lo segon per cobrar lo primer. No s'escusen ab dir que no hi ha forma, que ab veritat ja s'hi és pensada i trobada molt bona sens perjuí de la comunitat i, si massa m'estrenyen, i sens perjuí dels particulars d'aquella; mas no veig que res agrada, ni veig que en res se resolguen, sinó en mal cantar i porfiar.

FÀBIO: Jo he oït dir que deixen de fer eixa sèquia perquè costaria cinquanta mília ducats o més, que ja veu vós quant és excessiva la suma per a una ciutat com Tortosa.

LÚCIO: Què importa! Que après ne valdria la terra que es regaria, cent cinquanta mília més del que val ara! I per ço he jo dit moltes vegades que no seria gastar, mas esmerçar sobre l'aument de son propi patrimoni a molts sous per lliura, si la sèquia acabaven. Una cosa m'he imaginada ara mateix, i és que si nostres avis, los que feren aquella tan admirable obra de la çut per a poder traure rec d'Ebro, que pareixia llavors a tot lo món impossible poder-la fer, ressuscitaven i veien la negligència i pusil-lanimitat de nosaltres en no haver tingut ànimo ni indústria per a prosseguir i donar conclusió en lo que resta a fer, que és la sèquia, havent ells emprès i acabat lo més dificultós i casi impossible, què dirien i en què ens tindrien? Tinc cregut que ens negarien per fills com a indignes de tals pares. He oït dir jo que, quan se feia aquella imperial obra de la çut, les confraries de la ciutat anaven a porfia sobre quala se senyalaria més i que totes feien tanta diligència com si ab allò s'havien de salvar, i après de veure-la feta, com que veien lo que a penes creien, tras haver cantat lo *Te Deum laudamus*, a veus plenes cridaven: «Ara serà franca i prosperada la pàtria!» Açò deien ells tenint per indubitat que sos fills no alçarien la mà de la sèquia fins ésser acabada; i nosaltres no tenim cosa més oblidada. Com se faria gran poble aquest, si regadiu tenia, i majorment d'aigua d'Ebro!